

O RAZSTAVI OD ANTIČNEGA VRČA DO MAJOLKE – POST FESTUM

Pisati o lastni razstavi je nekoliko nevhvaležno delo. Res, da z neke časovne distance človek vidi tudi več pomanjkljivosti in nekako lažje oceni, kaj je bilo dobro in kaj ne. Pa vendar, ali nismo do sebe veliko bolj prizanesljivi kot do drugih in predvsem zelo težko objektivno in konstruktivno kritični. Žal je tudi res, da večina muzejskih razstav mine brez pravega odziva strokovne javnosti. Vedno bolj se uveljavlja pisanje avtorjev samih o razstavi, kar je seveda tudi prav. Pogrešam pa ocene in kritike kolegov. Kajti dobronamerna kritika nam bi vsem še kako pomagala pri našem strokovnem zorenju.

Tale moj zapis bo zato le obujanje spomina na minulo razstavo v Dolenjskem muzeju z naslovom Od antičnega vrča do majolke. Če priznam po pravici, so me nekoliko obhajali dvomi zaradi uporabljenega izraza majolka. Za naš dolenjski prostor bi bil morda ustrežnejši izraz »firkl«, ki je v splošni rabi za vinski vrč, čeprav se uporablja tudi ime majolka. Vendar sem se končno odločila za slednjo, ker tudi v drugih delih Slovenije ta izraz enačijo z vrčem za vino.

Razstavo s tem naslovom smo odprli novembra 1995 v prostorih galerije Dolenjskega muzeja v Novem mestu, odprta je bila do 4. marca 1996, nato smo jo preselili v Pokrajinski muzej Celje, kjer smo jo odprli 17. aprila. Tam je gostovala do konca avgusta istega leta. V zelo

skrčenem obsegu in pod naslovom Lončarstvo iz Šentjerneja smo jo predstavili še v Liznjekovi domačiji v Kranjski Gori, kjer je stala od 8. julija do 31. avgusta 1997. Avtorica razstave sem bila podpisana, sicer etnologinja v Dolenjskem muzeju, strokovni sodelavci pa arheologi dr. Vida Stare (Narodni muzej), dr. Verena Vidrih Perko (Mestni muzej Ljubljana), Uroš Bavec (ZVNKD Novo mesto), etnologa Ljudmila Bras in dr. Naško Križnar (AV laboratorij pri ZRC SAZU).

Osnovni namen je bil predstaviti segment kulturne dediščine Dolenjske, v našem primeru lončenine in lončarstva od antike do danes. Osnovni izziv sta mi predstavljali nasprotujoči si hipotezi o šentjernejskem lončarstvu kot enem najstarejših v Sloveniji, celo z antično tradicijo, oziroma enem najmlajših, ki naj bi ga sem prinesli šele Ribničani v 19. stoletju.

Od ideje do uresničitve pa je bila še dolga pot. Kmalu se je izkazalo, da dokaza o nepretrgani niti tradicije ni. Od ohranjenega antičnega do sistematično izkopanega

srednjeveškega gradiva manjkajo cela stoletja. Tudi sedanje raziskave niso prinesle niti materialnih niti drugih virov za čas, ki bi segal od prve polovice 19. stoletja nazaj. Domnevam pa, da bi s sistematičnim skupinskim delom arheologov in etnologov lahko našli tudi povezave vsaj z 18. in 17. stoletjem. Pritegniti bi bilo potrebno tudi strokovnjake s področja naravoslovnih ved, ki bi potrdili ali pa ovrgli izsledke zgodovinskih ved. Pri tem mislim zlasti na kemijske analize keramike.

Ob raziskavah lončenega gradiva so se nakazali tudi novi problemi. Tudi v samem Novem mestu je bila prisotna lončarska obrt, za katero pa žal razen pisanih in tiskanih virov nimamo nobenega materialnega dokaza. Živa je bila vsaj še v prvi polovici 19. stoletja, a kljub poimensko znanim lončarjem le-tem zaenkrat ne moremo pripisati niti enega ohranjenega izdelka. Žal v preteklosti ob številnih gradbenih posegih v samem mestnem jedru nihče ni shranjeval in proučeval keramike t. i. novega veka. Saj tudi arheološka stroka

Risba Marka Wolfa, udeleženca likovne delavnice. Foto: Borut Križ.

še v zadnjem času posveča oziroma daje veljavo raziskavam tudi mlajših obdobij od zgodnjega srednjega veka. Z novimi arheološkimi izkopavanji se bo naše vedenje izboljšalo tudi v tem pogledu.

Podobno kot v Novem mestu si tudi za dokazovanje avtohtonega obstoja lončarstva na Šentjernejskem polju v prejšnjih stoletjih v bodoče ne morem zamišljati brez arheoloških raziskav.

Razstava je pravzaprav plod večletnega raziskovanja te teme. Resnično hvaležnost čutim do svojih predhodnikov, ki so pustili za seboj dragoceno in verodostojno gradivo, ki so ga zbrali ob svojem terenskem delu, pri tem mislim zlasti na zbrano gradivo terenskih ekip Slovenskega etnografskega muzeja iz leta 1952. Sama sem nato podatke preverjala na terenu, v arhivskem gradivu in izkazalo se je, da se lahko povsem zanesem na te terenske zapise.

Posebno presenečenje pa sem doživela, ko sem ob terenskih raziskavah naletela na ohranjeno delavnico pokojnega lončarja Jožeta Lešnjaka, ki je ostala po njegovi smrti več kot dvajset let nedotaknjena. V njej je bilo poleg običajnega inventarja lončarske delavnice ohranjenih še veliko mavčnih modelov za pečnice in nabožno plastiko. Ročni mlin za barve in glazuro, lonci z domačimi surovinami za barvanje lošča, kot so prežgana bakrova pločevina, železni kovaški okruški, bela glina z novomeškega Marofa, mavčni pečatniki z imenom Jožeta Lešnjaka. Svojci so jo bili pripravljene odstopiti Dolenjskemu muzeju in tako smo jo po konservacijskih posegih

Opuščena lončarska delavnica Jožeta Lešnjaka in situ. Foto: Borut Križ.

na omenjeni razstavi tudi predstavili.

Pri delu sem naletela na težave pri datiranju predmetov, saj se nekatere oblike posod skozi desetletja niso kaj dosti spreminjale. Naj omenim na primer navadne kuhinjske lonce, posode za kis, posode za mast itn. Zato sem se lotila dela tako, da sem poskušala ugotoviti avtorja oziroma delavnico. Kmalu se je pokazalo tudi, da je ohranjenega lončenega gradiva iz 19. stoletja silno malo.

Postavitev razstave

Vsaka razstava je pravzaprav skupinsko delo ljudi, kjer vsak s svojim znanjem in delom prispeva h končnemu videzu in učinku.

Sama postavitev je bila koncipirana tako, da smo avlo galerije namenili arheološkemu izboru lončenine. Najdišče Otok pri Dobravi je predstavila dr. Vida Stare z izborom fragmentov in izdelanih rekonstrukcij posod, značilnih za določena stoletja. Uroš Bavec je pripravil izbor iz novoraziskanega najdišča Pleterje, dr. Verena Vidrih Perko pa izbor značilne domorodne antične keramike z nekaj primerki še predhodne poznolatske z različnih najdišč Dolenjske. Osrednja zgornja dvorana je bila namenjena predstavitvi šentjernejskega lončarstva od 19. stoletja do danes. Tu je bila postavljena tudi rekonstruirana lončarska delavnica Jožeta Lešnjaka. Ostali del je bil namenjen lončarskim izdelkom, ki smo jih postavili tipološko, glede na njihovo namembnost: ognjiščna posoda, namizna posoda, pivska posoda, posoda za shranjevanje, posoda za

kuhanje žganja, uporabna in okrasna lončenina in na koncu pečnice.

Na panojih po obodu dvorane pa smo poimensko in časovno opredeljeno predstavili posamezne lončarje oziroma lončarske družine, ki so delovale na šentjernejskem polju od 2. polovice 19. stoletja dalje. Fotografije in risbe ter nekaj predmetov so dopolnjevala imena lončarjev na panojih. Na nekaterih panojih so bile »povečane« risbe terenskih ekip SEM iz leta 1952. Risbe je risal študent Akademije za likovno umetnost Borut Korošec. Na zadnji steni je bila predstavljena v obliki razprtega plašča treh sten Pungerčarjeva lončarska delavnica z Gruče v približnem merilu 1:1.

V spodnjem prostoru galerije so bili s fotografijo in s svojimi izdelki predstavljeni vsi v času razstave delujoči lončarji s Krškega in Šentjernejskega polja. Del prostora pa je bil namenjen obiskovalcem za delo z glino.

S pomočjo dr. Naška Križnarja in Avdiovizualnega laboratorija pri ZRC SAZU smo posneli tudi dva filma. Prvi prikazuje delo v delavnici in različne stopnje izdelave od predelave gline do končnega izdelka. Posnet je bil v lončarski delavnici Stanka in Jožeta Pungerčarja. Traja nekaj več kot eno uro. Ta film je bil na ogled ob rekonstruirani lončarski delavnici v osrednji dvorani. Za pedagoške namene pa je dr. Križnar pripravil tudi krajše nekajminutne verzije o postopku izdelave samo enega izdelka, npr. skleda, firkla.

Drugi film pa predstavlja lončarja ob prodaji svojih izdelkov na žegnanju, posnet pa je bil na kvaterno nedeljo ob žegnanju na

Lončarski sejem na muzejskem vrtu. Foto: Mitja Pelko.

Slinovcah pri Kostanjevici.

Ob razstavi je Dolenjski muzej izdal plakat, vabilo/zloženko in katalog s prispevki različnih avtorjev. Pokrajinski muzej Celje pa je natisnil vabilo.

Ob razstavi v Kranjski Gori je Muzej Jesenice pripravil zloženko s kratkim tekstom o šentjernejskem lončarstvu.

Z oblikovalskega vidika bi lahko bolj verodostojno spregovoril sam oblikovalec postavitev in vsega tiskanega spremnega gradiva, arhitekt Jovo Grobovšek. Temeljni material za postavitev razstave je bil masiven ali lepljen les, bodisi v naravni barvi ali barvan. Barve so bile izbrane skladno z barvami, ki so prisotne tudi na lončevini, vsi toni so bili topli in pastelni: svetlorumeni, opečnato rdeči in rjavi. Razstava je zato že na prvi pogled učinkovala toplo, prijetno in domače, kar je narekovala tudi lončevina, ki izvira iz človekovega vsakdanjega okolja. Zato pa so bili arheološki predmeti postavljeni na stekleno oziroma leseno masivno podlago in od obiskovalcev ločeni s steklom, kar je obenem nakazovalo tudi njihovo časovno odmaknjenost. Novodobna lončevina sedaj delujočih lončarjev je bila razložena na nekakšnih »prodajnih pultih«, izdelanih iz letov, podobno kot so sejmski »štanti«. Vsak lončar oziroma lončarska delavnica je imela svojo stojnico. S sten nasproti tem stojnicam je vsak lončar s svojega fotografskega portreta bodisi opazoval bodisi ponujal svojo lončevino obiskovalcem. V tej razstavni dvorani je bil posebej odmerjen tudi prostor za obiskovalce, ki bi po obisku razstave še sami želeli preizkusiti svoje spretnosti v oblikovanju gline.

Na razstavi je bilo zelo veliko lončenega gradiva, ki so nam ga posodile naslednje ustanove: Slovenski etnografski muzej, Narodni muzej, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto in številni posamezniki. Zato je bilo potrebno opraviti veliko število prevozov seveda ustrezno zaščitene gradiva tako ob postavitvi, podrtju in ponovnih postavitvah.

Pred razstavo je bilo tudi nekaj primerkov gradiva v slabem stanju in jih je bilo potrebno restavrirati. Delo so opravili restavriratorji v skupni restavriratorski delavnici Zavoda za VNKD in Dolenjskega muzeja.

Spremljajoče dejavnosti ob razstavi

S kolegico pedagoginjo Ivano Tanko sva sodelovali že v času priprav na razstavo. Zdelo se nama je umestno, da kot sestavni

del razstave vključiva v samo postavitev nekakšno lončarsko delavnico z lončarskim kolesom, ki ga je muzej imel že od prej. Posebej za ta namen pa so bile izdelane delovne klopi. Glina je bila obiskovalcem na voljo ves čas odprtja razstave. Tu so se odvijale tudi nekatere strokovno vodene delavnice, ki jih je organizirala Ivana Tanko in jih bodisi vodila sama ali pa gostujoči lončarji, tako šentjernejski kot ribniški. Tako so si otroci lahko ogledali delo in tudi sami preizkusili svoje spretnosti na dveh različnih tipih lončarskih koles, kajti ribniško lončarsko kolo se precej razlikuje od šentjernejskega. Ker so skupine včasih številčno presegle prostor, namenjen oblikovanju gline na sami razstavi, so se delavnice odvijale tudi v prostorih muzeja, ki so namenjeni pedagoškim dejavnostim. V delavnicah so obiskovalci poleg dela na

Lončeno pivsko posodje. Foto: Jovo Grobovšek.

lončarskem vretenu glino lahko oblikovali tudi prostoročno, izdelovali posode, drobno plastiko, poskusili pa so se tudi v vlišanju ali vtiskovanju gline v mavčne kalupe. Izdelke smo nato žgali in razstavili v muzejski recepciji. Poleg tega je bila organizirana tudi izdelava glinastih piščali, ki sta jo vodila ribniška lončarja. V recepciji muzeja smo razstavili tudi nekaj lončenih krožnikov, ki jih je izdelal eden šentjernejskih lončarjev, poslikal pa akademski slikar Božidar Jakac.

Po razstavi smo vodile skupine obe kustodinji in receptorki muzeja. Pedagoginja je pripravila za šolske skupine tudi posebne delovne liste, ki so jih otroci izpolnjevali ob ogledu razstave.

Razstavo je v svoj program uvrstila tudi likovna delavnica pod vodstvom akademske slikarke Svetlane Jakimovske Rodič. Njihove ure risanja so potekale v samem razstavnem prostoru in nastalo je kar nekaj zanimivih risb razstavljenih eksponatov. Na

koncu smo izbor najboljših tudi vključili v samo razstavo. Dolenjski muzej jih je nato odkupil in uvrstil v dosje o tej razstavi.

Najbolj pa nas je razveseljevalo, da so posamezni otroci sami prihajali po pouku ali v prostem času v muzej in ustvarjali z glino.

Ob zaključku razstave in hkrati ob dnevu Dolenjskega muzeja 1. marca 1996 smo organizirali na muzejskem vrtu lončarski sejem z živo glasbo in pogostitvijo. Sejma se je udeležilo 15 lončarjev s svojimi izdelki iz vse Slovenije. K uspehi prireditvi je pripomoglo tudi prelepo in toplo vreme.

Razstavo je v domačem okolju predstavila polurna oddaja, posneta z avtorico na sami razstavi, ki jo je pripravila lokalna televizija Vaš kanal po scenariju gospe Helene Mrzlikar, in radijski intervju na novomeškem Studiu D. V slovenskem prostoru je razstavo na televiziji predstavil Jadran Strle.

Odzivi na razstavo in njeni učinki

Takojšnji pozitiven učinek razstave je bil, da smo za etnološko zbirko Dolenjskega muzeja ob njej pridobili veliko število (nekaj sto kosov) novega keramičnega gradiva in lončarskega orodja s Šentjernejskega polja. Del predmetov smo odkupili, veliko predmetov pa so muzeju podarili izdelovalci sami ali njihovi sorodniki.

Same otvoritve so se udeležili prav vsi delujoči lončarji s Šentjernejskega polja. Kasneje pa so obiskali razstavo s svojimi družinskimi člani. Ti obiski so tudi v strokovnem pogledu vedno doprinesli nove sadove, bodisi da so se ob pogledu na razstavljenno lončevino spomnili, da so doma še nekje založeni lončeni predmeti ali lončarsko orodje in se nato odločili, da jih podarijo muzeju, bodisi, da smo ob sproščenem pogovoru ob skupnem ogledu izvedeli še marsikateri podatek o lončevini in lončarski obrti.

Pozitivne odzive na razstavo kot muzejska delavka opažam tudi še danes, ko mi ljudje sami prinašajo v muzej lončenino, in v tem času smo v muzeju zbrali že kar nekaj novih predmetov iz druge polovice 19. stoletja, ki so nastali v šentjernejskih lončarskih delavnicah.

Naj na koncu nanizam še podatke o številčni obiskanosti razstave: v Novem mestu si je razstavo ogledalo okoli 3000 ljudi, enako tudi v Celju, v Kranjski Gori pa okoli 2000.